

III
ГОВІРКИ БЕРЕСТЕЙЩИНИ

УДК 811.161.3'282.3

Фёдор Клімчук
(Мінск, Республіка Білорусь)

БЕРАСЦЕЙСКА-ПІНСКІ ДЫЯЛЕКТНЫ АРЕАЛ

Стаття присвячена аналізу берестейських та пінських говірок (південь і центр Брестської області Республіки Білорусь). Визначено основний ареал поширення цих говірок і периферійні групи.

Ключові слова: Берестейсько-пінське Полісся, ареал, периферія.

Клімчук Ф. Брестско-пинский диалектный ареал

В статье проанализированы особенности брестских и пинских говоров (юг и центр Брестской области Республики Беларусь). Определен основной ареал распространения этих говоров и их периферийные группы.

Ключевы слова: Брестско-пинское Полесье, ареал, периферия.

Klimchuk F. Brest-Pinsk dialect area.

The article is devoted to the analysis of Brest and Pinsk regions' patois (South and centre of the Brest region of Belarus republic). The main area of patois spreading and its peripheral groups were defined.

Key words: Brest-Pinsk Polissya, area, periphery

Ключові слова: Берестейсько-пінське Полісся, ареал, периферія.

На асноўнай частцы Берасцейска-Пінскага Палесся пашыраны гаворкі, якія можна інтэрпрэтаваць як дыялектную групу. У навуковай літаратуры ужываюцца іх назвы: гаворкі берасцейска (брэсцка) – пінскія, заходнепалескія, загародскія.

У артыкуле разглядаецца праблема іх арэала і меж. Існуе значная колькасць прац, якія гэтую праблему закранаюць ці спецыяльна ёй прысвечаны [гл. бібліяграфію].

У берасцейска-пінскіх гаворках вылучаецца іх асноўны арэал і перыферыйныя групы. У перыферыйных гаворках вылучаюцца два тыпы: малецкі і стрыгінскі. Да арэала адзначаных дыялектных адзінак прымыкаюць гаворкі са значнай ступенню пераходнасці. Гэта верхнясельдскі і беражноўскі дыялектныя тыпы.

Для асноўнага арэала берасцейска-пінскіх гаворак характэрны наступныя рэлевантныя асаблівасці:

1. Цвёрдасць зычных *д, *т, *з, *с, *н і губных перад *е, *и: *дэнь, нэ'бо, вэ'чор; сы'ла, ходы'ты, зробі'в.*

2. Рэфлекс *Ѣ > і ў націскным становішчы: *дід, сніг, сіно, зілле.* У гаворках цэнтральнай і паўночнай часткі Камянецкага раёна ў гэтай пазіцыі вымаўляецца *ы'*.

3. Рэфлексы *о > і, ы, й, у ў новых закрытых складах пад націскам: *він, стіл; вын, стыл; вйн, стйіл; вун, стул.*

Арэал пашырэння адзначанага комплексу асаблівасцей у гаворках Берасцейска-Пінскага Палесся наступны.

© Фёдор КЛІМЧУК

Беларусь, Брэсцкая (Берасцейская) вобласць, раёны: Брэсцкі (Берасцейскі), Камянецкі, Маларыцкі, Жабінкаўскі, Кобрынскі, Драгічынскі, Іванаўскі (поўнасьцю), Пінскі (без некалькіх населеных пунктаў на поўначы раёна), Столінскі (паўночна-заходняя частка раёна, на паўночны захад ад г. Століна), Бярозаўскі (паўднёвы ўсход, раён г. Белаазёрска), Пружанскі (крайні паўднёвы захад раёна), Лунінецкі (крайні паўднёвы захад раёна і востраў на паўднёвым усходзе).

Украіна, Ровенская вобласць: большая частка Зарэчненскага раёна. крайні паўночны захад Дубровіцкага раёна.

Украіна, Валынская вобласць: цэнтр і паўночны ўсход Любяшоўскага раёна.

Польшча, Падляскае і Люблінскае ваяводства: узмежжа з Камянецкім і Брэсцкім раёнамі Брэсцкай вобласці Беларусі.

Малецкі тып перыферычных гаворак. Яго рэlevantныя асаблівасці наступныя:

1. Цвёрдасць зычных *д, *т, *з, *с, *н і губных перад *е, *и: *дэнь, нэ'бо, вэ'чор; сы'ла, ходы'ты, зробі'в.*

2. Рэфлекс *Ѣ > *ie, e, ê* ў націскным становішчы: *діэд, сніэг, сіэно, зіэле; дед, снег, сэно, зэле; дэд, снэг, сэ'но, зэ'лле.*

3. Рэфлексы *о > *yo, o, ô* ў новых закрытых складах пад націскам: *вуон, стуол; вон, стол; вон, стол.*

Да малецкага тыпу адносяцца:

Малецкая група гаворак у паўднёва-заходняй частцы Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці.

Валішчанска-аброўскія гаворкі, пашыраныя на поўначы Пінскага і на поўдні Івацэвіцкага раёнаў.

Усходнепадляшскія гаворкі ў Польшчы. Бытуюць або бытавалі на тэрыторыі Падляшскага і Люблінскага ваяводстваў у арэале ад р. Нараў на поўначы да р. Уладаўкі на поўдні.

Блізкі да малецкага тыпу гарадзянскі тып. Да яго адносіцца гарадзянская і чыжоўская групы гаворак. Гаворкі першай з іх бытуюць у паўднёва-заходняй частцы Столінскага раёна Брэсцкай вобласці, гаворкі другой – на поўдні Падляшскага ваяводства ў Польшчы паміж Бельскам Падляшскім і Гайнаўкай (пераважна ў Чыжоўскай гміне). Найбольш спецыфічная асаблівасць гаворак гарадзянскага тыпу, якая адрознівае іх ад гаворак малецкага тыпу – гэта "паўмяккія" (цвёрдыя невелырызаваныя) *д, *т, *з, *с, *н і губныя зычныя перад *е, *и: *д·энь, н·э'бо, в·э'чор; с·ы'ла, ход·ы'т·ы', злов·ы'в.*

Стрыгінскі тып перыферычных гаворак больш аддалены ад асноўных загародскіх гаворак, чым малецкі. Рэlevantныя асаблівасці стрыгінскага тыпу наступныя:

1. Цвёрдыя зычныя *д, *т, *з, *с, *н і губныя перад *е, мяккія – перад *и: *дэнь, нэ'бо, вэсна́; сіла, ході́ті, злові́в.*

2. Цеканне-дзеканне адсутнічае: *дэд, ході́ті, ті́хо.*

3. Рэфлекс **Ѣ > ie, e, ê*, рэдка *i* ў націскным становішчы: *diéd, sniéğ, siéno, ziélle; ded, sneg, séno, zélle; déd, snég, sé'no, zé'lle, did, síno, snig, zílle*.

4. Рэфлексы **o > yo, o, ô, э*, рэдка *y* ў новых закрытых складах пад націскам: *вуон, стуол; вон, стол; вѡн, стѡл; вэн, стэл; вун, стул*.

Да стрыгінскага тыпу адносяцца наступныя дыялектныя адзінкі:

Стрыгінская група гаворак, якая лакалізуецца ў цэнтральнай і паўночна-ўсходняй частцы Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці.

Паўднёвацеляханскія гаворкі, якія бытуюць на поўдні Івацэвіцкага і на паўночным захадзе Пінскага раёнаў.

Сярэднепагарынскія гаворкі. Пашыраны ў Сярэднім Пагарынні ў межах Брэсцкай вобласці Беларусі і Ровенскай вобласці Украіны. У Брэсцкай вобласці – гэта традыцыйная гаворка г. Століна і гаворкі навакольных вёсак. У Ровенскай вобласці – гэта большасць гаворак Дубровіцкага раёна.

Заходнепадляшскія гаворкі ў Польшчы. Бытуюць або бытавалі на тэрыторыі, якая размешчана на захад ад арэала пашырэння ўсходнепадляшскіх гаворак.

Да асношнага арэалу берасцейска-пінскіх гаворках і гаворак перыферыійных прымыкаюць гаворкі са значнай ступенню пераходнасці. Гэта верхнясельдскі і беражноўскі дыялектныя тыпы.

Рэлевантныя асаблівасці верхнясельдскага тыпу наступныя.

1. Зычныя **д, *т, *з, *с, *н* і губныя перад **е* цвёрдыя, перад **и* -- мяккія: *дэнь, нэ'бо, вэсна́, сіла, ходзі́ці (або ході́ці), злові́в*.

2. Мяккія зычны **д, *т*, у тых выпадках, дзе яны не ацвярдзелі, перейшлі адпаведна ў [*ц*'], [*дз*']: *дзед, ходзі́ці, ці́хо*. У смалянцкай падгрупе верхнясельдскіх гаворак мяккі [*д*'] захаваўся: *дэд, ході́ці, ці́хо*.

3. Пераважае рэфлекс **Ѣ > ie* ў націскным становішчы: *dziéd, sniéğ, siéno, ziélle*.

4. Пераважае рэфлексы **o > yo* ў новых закрытых складах пад націскам: *вуон, стуол*.

Да верхнясельдскага тыпу адносяцца наступныя дыялектныя адзінкі:

Верхнясельдская група гаворак, якая лакалізуецца ў цэнтральнай і ўсходняй частцы Пружанскага раёна, а таксама ў паўночна-заходняй частцы Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Невялікі яе масіў знаходзіцца ў цэнтральнай частцы Бярозаўскага раёна на поўдзень ад г. Бярозы.

Традыцыйная гаворка г. Лунінец Брэсцкай вобласці. У наш час ёю карыстаецца кала адной чвэрці жыхароў г. Лунінца.

Гаворкі вёсак Гароднікі, Іванкі, Сакі, Крыніца на Падляшшы (размешчаны на ўсход ад г. Нарава).

Рэлевантныя асаблівасці гаворак беражноўскага тыпу наступныя.

1. Зычныя **д, *т, *з, *с, *н* перад **е, *и* мяккія: *дэнь, нэ́бо, сіла, ході́мі*.

2. Мяккія зычны **д, *т* пераважна захаваліся; але нярэдка яны вымаўляюцца з прыгукамі [*ц*'], [*дз*']: *дэд, ході́мі, ті́хо; д'эд, ход'і́м'ці, т'і́хо*.

Да беражноўскага тыпу ў Берасцейска-Пінскім Палессі і Падляшшы адносяцца наступныя дыялектныя адзінкі:

Беражноўская група гаворак, якая лакалізуецца на паўночны ўсход ад г. Століна.

Лунінская група гаворак, якая лакалізуецца ў паўднёва-заходняй частцы Лунінецкага раёна.

Бобрыкаўская гаворка на паўночным усходзе Пінскага раёна.

Традыцыйная гаворка вёскі Вулька Лаўская на поўначы Пінскага раёна.

Традыцыйная гаворка мястэчка Целяханы (поўдзень Івацэвіцкага раёна).

Гаворкі вёсак Дратуў, Каняволя, Прахенькі, Аструўкі у Падляшшы.

Старажылы г. Бярозы карысталіся мясцовымі гаворкамі беражноўскага і стрыгінскага тыпу.

Старажылы г. Пружаны карысталіся мясцовымі гаворкамі беражноўскага, паўночнабрэсцкага і верхнясельскага тыпу.

Паўднёвая мяжа берасцейска-пінскіх гаворак прыкладна супадае з паўднёвай мяжой былых княстваў і адміністрацыйных адзінак, цэнтры якіх знаходзіліся на тэрыторыі Берасцейска-Пінскага Палесся: Берасце, Пінск, гарадзішча Хотамель, Дарагічын-над-Бугам, Кобрын і некаторыя іншыя. Праходзіць яна на поўдзень ад р. Уладаўкі, затым па сучаснай мяжы Брэсцкай вобласці Беларусі і Валынскай вобласці Украіны, затым у межах Украіны на захад і поўдзень ад Любяшова, на поўдзень ад Зарэчнага, на поўдзень і ўсход ад Дубровіцы. Паказальны ў гэтых адносінах арэал пашырэння ўказальных займеннікаў *гэто*, *гэтой*, *гэтый*, *гэта*, *гэтая*, *гэтэ*, *гэтое* ў межах Украіны (Атлас украінскай мовы, т. 2, Київ, 1988, карты № 210, 211).

Пэўнай спецыфікай характэрызуецца гаворкі Радастаўскага рэгіёна. Гэта Радастаўскі сельсавет Драгічынскага і Павіцкі сельсавет Кобрынскага раёнаў. Адзначаная тэрыторыя з сярэдзіны XV да канца XVIII ст. уваходзіла ў склад Холмскай зямлі, а з канца XVIII і да пачатку XX ст. – у склад Валынскай губерні. У той жа час жыхары гэтай мясцовасці эканамічна былі цесна звязаны з Кобрынам і Драгічынам. Таму тут сфарміраваліся гаворкі, якія характэрызуецца значнай ступенню пераходнасці.

Пры вызначэнні арэала берасцейска-пінскіх гаворак і особных тыпаў гаворак прыняты намі так званы прынцып "пункт адліку". У якасці пачатку "адліку" мы ўзялі асноўны масіў берасцейска-пінскіх гаворак, паколькі сярод іншых разглядаемых дыялектных тыпаў ён займае найбольшую тэрыторыю.

Не ўсе палажэнні арэала берасцейска-пінскіх гаворак агульнапрынятыя.

Так, неаднолькавыя погляды даследчыкаў адносна статуса гаворак беражноўскай групы. Адны даследчыкі лічаць іх варыянтам гаворак усходнепалескіх (Крывіцкі, 2003, с. 204), другія – варыянтам берасцейска-пінскіх гаворак (В.Л. Вереніч, 1985, с. 49; К.Ф. Руц, 2008, с. 90).

Гаворкі стрыгінскага і верхнясельскага тыпаў адны даследчыкі аб'ядноўвалі ў адно моўна-дыялектную адзінку з іншымі гаворкамі асноўнай часткі Берасцейска-

Пінскага Палесся (Е.Ф. Карский, 1917, с. 11--14), другія лічылі іх боль блізкімі да гаворак суседняга Панямоння (L. Ossowski, 1992, s. 88).

Асобна трэба сказаць пра Сярэдняе Пагарынне і Падляшша.

Да Сярэдняга Пагарынна адносім арэал сярэднепагарынскіх гаворак. Ён ахоплівае частку Столінскага раёна Брэсцкай вобласці Беларусі (г. Столін і наваколлі) і большую частку Дубровіцкага раёна Ровенскай вобласці Украіны. У мінулым яго тэрыторыя, відаць, была трохі шырэйшая і, хутчэй за ўсё, уключала арэал беражноўскай групы гаворак, якія бытуюць у мікрарэгіёне, размешчаным на паўночны ўсход ад г. Століна.

Цэнтрам Сярэдняга Пагарынна першапачаткова быў протагорад, ад якога засталася гарадзішча Хотамель. Відавочна, нейкі час Хотамель быў цэнтрам вялікага племяннога саюза. Затым не кароткі час гэты цэнтр, відаць, перамясціўся ў Столін, а ў хуткім часе -- у Дубровіцу. Дубровіцкая зямля з 980-х гадоў уваходзіць воласць, дзе быў пасажаны князь Святаполк. Першапачатковы цэнтр гэтай воласці невядомы. "Аповесць мінулых гадоў" такім цэнтрам называе Тураў, а "Сказанне пра Барыса і Глеба" (помнік XI ст., захаваны ў 172 спісах) – Пінск. З рубяжа X—XI ст.ст. пастаяннай рэзідэнцыяй Святаполка становіцца Пінск. З 1019 г. Дубровіцкая зямля, як і Пінская, знаходзіцца ў складзе Тураўскай воласці-княства. Апошняя з 1158 г. з'яўляецца суверэнным Тураўскім княствам. Пазней з Тураўскага княства выдзеліліся Пінскае і Дубровіцкае княства. Пінскае княства ўпершыню згадваецца ў 1174 г., Дубровіцкае – ў 1184 г. У 1566—1793 гг. Дубровіцкая зямля ўваходзіць у склад Пінскага павета Берасцейскага ваяводства. У канцы ХУІІІ ст. яна раздзелена на паўночную і паўднёвую часткі. Паўночная частка (г. Столін і яго наваколлі) увайшла ў склад Пінскага павета Мінскай губерніі, цэнтральная і паўднёвая часткі – ў склад Валынскай губерні. Такім чынам, усё Сярэдняе Пагарынне на працягу шэрагу стагоддзяў уваходзіла або было цесна звязана з Пінскай або Берасцейска-Пінскай зямлёй.

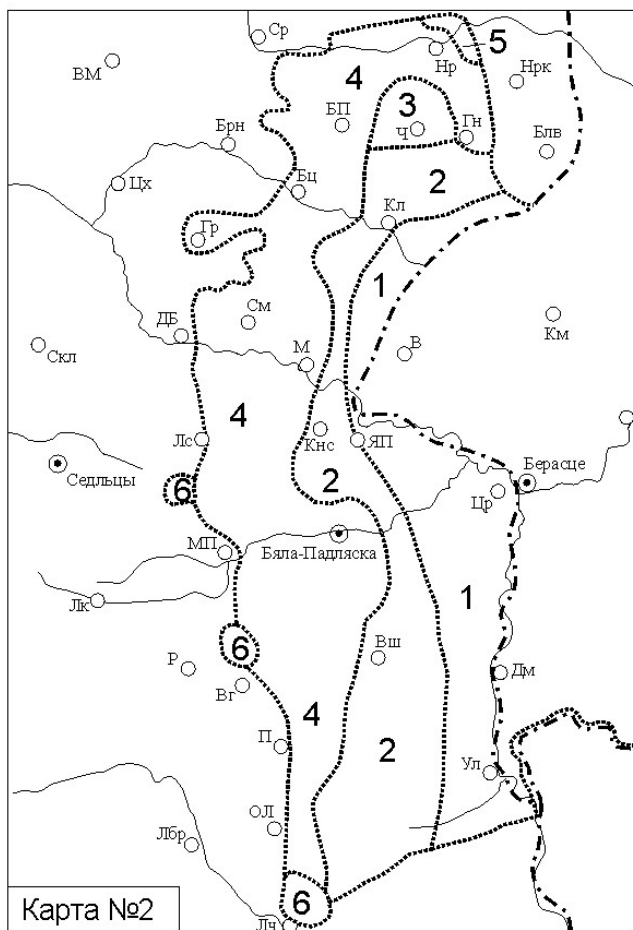
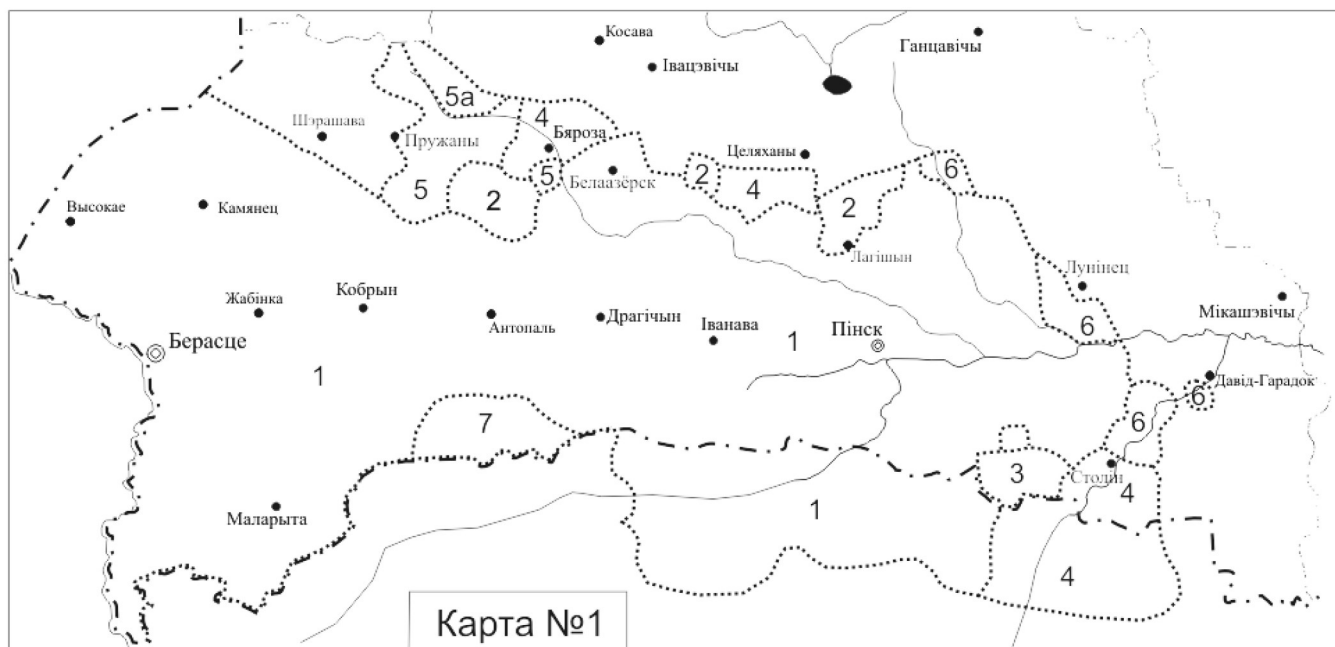
Падляшша знаходзіцца на тэрыторыі Польшчы. Выдзяляецца Падляшша Паўднёвае (на поўдзень і паўднёвы захад ад Буга), Сярэдняе (паміж Бугам і Наравам) і Паўночнае (на поўнач ад Нарава). Першапачаткова Падляшшам называлі толькі Паўднёвае і Сярэдняе Падляшша. Таму Сярэдняе Падляшша часта называюць Паўночным.

Паўднёвае і Сярэдняе Падляшша з'яўляюцца часткай гістарычнай Берасцейшчыны. У той жа час гэтыя тэрыторыі ніколі не адносілі да Загароддзя. Загароддзе на захадзе абмяжоўвалі раёнам Брэста і Камянца.

Усходнеславянскія гаворкі Падляшша з'яўляюцца часткай дыялектнага масіву гаворак сучаснай Берасцейскай вобласці. Але большасць іх значна адрозніваецца ад тыповых загародскіх гаворак. За ўсходнеславянскімі гаворкамі Паўднёвага і Сярэдняга Падляшша замацавалася назва падляшскія гаворкі. Гэтыя гаворкі Падляшша нярэдка выдзяляюць у асобную дыялектную адзінку, не аб'ядноўваючы іх з заходнепалескімі гаворкамі.

КАРТЫ

Карты № 1 і № 2 прысвечаны гаворкам Берасцейска-Пінскага Палесся і Падляшша. Аўтар карт – Ф.Д. Клімчук, электронны варыянт карт – У. А. Кошчанка.

Умоўныя абазначэнні да карт № 1 і № 2

1. Асноўны арэал берасцейска-пінскіх (загародскіх) гаворак.
2. Малецкі дыялектны тып.
3. Гараднянскі дыялектны тып.
4. Стрыгінскі дыялектны тып.
5. Верхнясельдскі дыялектны тып.
- 5а. Смалянiцкая падгрупа верхнясельдскіх гаворак.
6. Беражноўскі дыялектны тып.
7. Гаворкі радастаўскага дыялектнага арэала.

Скарачэнні на карце № 2: Блв – Белавежа, БП – Бельск-Падляскі, Брн – Бранск, Бц – Боцькі, В – Высокае, Вг – Вогін, ВМ – Высока-Мазавецкае, Вш – Вішніца, Гн – Гайнаўка, Гр – Гродзіск, ДБ – Драгічын-над-Бугам, Дм – Дамачова, Ж – Жабінка, Кл – Кляшчэлі, Км – Камянец, Кнс – Канстанцінаў, Лбр – Любартаў, Лк – Лукаў, Лс – Лосіцы, Лч – Лэнчна (Лучная), М – Мельнік, МП – Мядзыжэч-Падляскі, Нр – Нараў, Нрк – Нараўка, ОЛ – Остраў-Любельскі. П – Парчаў, Р – Радзынь, Скл – Сокалаў, См – Сямятычы, Ср – Сураж, Ул – Уладава, Цр – Цярэспаль, Цх – Цехановец, Ч – Чыжы, ЯП – Януў-Падляскі.

БІБЛІАГРАФІЯ *

Атлас украінскай мовы [АУМ]. Том другі. *Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. Київ, 1988, 521 с.

Алёна Босак, Віктар Босак. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя). Фанетыка і марфалогія. Мінск, 2005, 94 с.

Алёна Босак, Віктар Босак. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя). Лексіка. Мінск, 2006, 124 с.

Алёна Босак, Віктар Босак. Гаворкі Верхняга Над'ясельдзя. Мінск, 2007, 134 с.

Н.Т. Вайтовіч. Ненаціскны вакалізм народных гаворак Беларусі. Мінск, 1968, 219 с., карты.

В.Л. Вереніч. Деревня Бережное Столинского района Брестской области // Русский язык в Белоруссии. Под ред. А.Е. Михневича. Минск, 1985, с. 44-51.

В.Л. Вярэніч. Палескі архіў. Лінгвістычныя, этнаграфічныя і гістарычныя матэрыялы. Мінск, 2009; 692 с. Пад навуковай рэдакцыяй Фёдара Клімчука, Эльжбеты Смукінай і Анны Энгелькінг. Мінск, 2009; 692 с.

Говори украінскай мовы (Збірнік тэкстаў). Київ, 1977, 552 с.

Т.А. Грачыха. З гаворкі роднай вёскі // Скарбы народнай мовы. Дыялекталагічны зборнік. Мінск, 2005. С. 294—297. [Вёска Стрыгінь Бярозаўскага раёна.]

Дыялекталагічны атлас беларускай мовы [ДАБМ]. Мінск, 1963, 971 с., 338 карт.

Заметки о западной части Гродненской губернии // Вестник Императорского Русского географического общества, 16. СПб, 1856. С. 93—160.

Е.Ф. Карский. Этнографическая карта белорусского племени / Труды комиссии по изучению племенного состава населения России. Петроград, 1917, 32 с. + карта.

Ф.Д. Клімчук. Гаворкі Заходняга Палесся. Фанетычны нарыс. Мінск, 1983, 128 с.

Ф.Д. Клімчук. Заходнепалескія гаворкі // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. Мінск, 1985, т. 2. С. 504—505.

Ф.Д. Клімчук. Заходнепалескія гаворкі // Беларуская мова. Энцыклапедыя. Мінск, 1994. С. 57 (карта), 218—219.

Ф.Д. Клімчук. Аб суадносінах гаворак Брэсцка-Пінскага Палесся і Падляшша // *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*. Białystok, 1995. S. 121—125.

Ф.Д. Клімчук. Галосны [ü] ў брэсцка-пінскіх гаворках // Полісся: мова, культура, історія. Київ, 1996. С. 57—63.

Ф.Д. Клімчук. Диалектные типы Полесья // Слово и культура. Памяти Никиты Ильича Толстого, т. 1. Москва, 1998. С. 118—135.

Ф.Д. Клімчук. Диалектные типы Полесья на общеславянском фоне // Славянские этюды. Сборник к юбилею С.М. Толстой. Москва, 1999. С. 214--227.

Ф.Д. Клімчук. Полесский топоним *Загородье* // Загороддзе-1. Матэрыялы Міждысцыплінарнага навуковага семінара па пытаннях даследавання Палесся (Мінск, 19 верасня 1997 г.). Мінск, 1999. С. 10—23 (у тым ліку 5 карт)

* Зберігаемо авторскую подачу бібліографіі

Ф.Д. Клімчук. Тыпы ўсходнеславянскіх гаворак Падляшша // Сучасні праблемы мовознаўства та літаратуразнаўства. Збірнік навуковых праць. Выпуск 4. Укра"нське і слов'янскае мовознаўства. Міжнародна канферэнцыя на чысьць 80-річчя прафесара Ёсипа Дзендзелівскага. Ужгород, 2001. С. 249—252.

Ф.Д. Клімчук. Пераходныя гаворкі і пункт адліку // Pogranicza języków. Pogranicza kultur. Studia ofiarowane Elżbiecie Smułkowej. Warszawa, 2003. S. 88–91.

Ф.Д. Клімчук. Гаворкі Берасцейска-Пінскага Палесся і Падляшша як вынік гістарычнага развіцця // Pogranicze. Tom 4. Lublin, 2003. S 245–256, карты № 1, 2.

Ф.Д. Клімчук. Отголоски праславянщины в Столинском районе Брестской области // Язык культуры: Семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923—1926). Москва, 2004. С. 454—465.

Ф.Д. Клімчук. Некоторые дискуссионные вопросы средневековой истории Надьясельдья и Погорынья // Palaeoslavica, XII/2004, No 1. Cambridge -- Massachusetts [USA]. P. 5—28.

Ф.Д. Клімчук. Некоторые дискуссионные вопросы средневековой истории Надьясельдья и Погорынья (окончание) // Palaeoslavica, XIII/2005, No 1. Cambridge -- Massachusetts [USA]. P. 5—20.

Ф.Д. Клімчук. Берасцейска-Пінскае Палессе ў дыялекталагічных атласах // Діалекталогічны студыі. 6. Лінгвістычны атлас – від створення до інтэрпретацыі. Львів, 2006. С. 37--51.

Ф.Д. Клімчук. Гаворка вёскі Дубенец Столінскага раёна // Фальклор і этнакультура Палеся ў індаеўрапейскім кантэксце. Матэрыялы III Міжнароднай навуковай канферэнцыі (7—8 снежня 2006 г., г. Мінск). Мінск, 2007. С. 83—87.

Ф.Д. Клімчук. Народныя гаворы Беларусі в дыялекталагічных атласах // Континуальность и дискретность в языке и речи. Материалы Международной научной конференции. Краснодар, 2007. С. 289—292.

Ф.Д. Клімчук. Тэксты са Столінскага раёна // Народныя скарбы. Дыялекталагічны зборнік. Да 80-годдзя А.А. Крывіцкага. Мінск, 2008. С. 261—268.

Ф.Д. Клімчук. Гаворкі ў нізоўях ракі Гарынь // Дыялекталогія і гісторыя беларускай мовы. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі. Мінск, 15—16 красавіка 2008 г. Мінск, 2008. С. 130—135.

Ф.Д. Клімчук. Дыялектнае ўзмежжа ў Ніжнім Пагарыні // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгваадукацыі. Матэрыялы Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі Да 70-годдзя з дня нараджэння прафесара Галіны Мікалаеўны Малажай. Брэст, 20—21 сакавіка 2008 г. Брэст, 2008. С. 35—37.

Ф.Д. Клімчук. Аб адным праславянскім архаізме // Беларуская мова ў культурнай і моўнай прасторы Славіі. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, 24—25 лістапада 2009 г.). Мінск, 2009. С. 255—257.

А.А. Крывіцкі. Дыялекталогія беларускай мовы. Мінск, 2003, 296 с.

Л.В. Леванцэвіч. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Фанетыка, ч. I, II. Брэст, 1993, 118 с.

Л.В. Леванцэвіч. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Марфалогія. Брэст, 1994, 80 с.

Л.В. Леванцэвіч. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Лексіка. Брэст, 2001, 135 с.

Лексіка гаворак Беларускага Прыпяцкага Палесся. Атлас. Слоўнік. Укладальнікі: Г.Ф. Вештарт, Ф.Д. Клімчук, У.А. Кошчанка, І.І. Лапуцкая, І.І. Лучыц-Федарэц. Мінск, 2008, 352 с.

Лексіка Палесся ў прасторы і часе. Рэд. В.У. Мартынаў. Аўтары: Г.Ф. Вештарт, Л.Ц. Выгонная, І.І. Лучыц-Федарэц, В.У. Мартынаў. Мінск, 1971, 214 с.

Лексіка Полесся. Материалы для полесского диалектного словаря. Москва, 1968. 476 с.

Лексічны атлас беларускіх народных гаворак [ЛАБНГ]: У 5 т. Мінск, 1993—1998, 695 с., карт 1791 асноўных і 19 уступных.

III. Говірки Берестейшчыны

Лексічныя ландшафты Беларусі. Жывёльны свет. Мінск, 1995; аўтары: А.І. Грынавецкене, Ф.Д. Клімчук, А.А. Крывіцкі і інш., 256 с.

М. Лесів. Українські говірки у Польщі. Варшава, 1997, 492 с.

Лінгвагеаграфія і групоўка беларускіх гаворак. Мінск, 1968 (тэксты, 320 с.), 1969 (карты, 80 карт)

К.П. Михальчук. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Юго-западный отдел. СПб, 1872, т. 7, вып. 2, с. 452—512.

М.В. Никончук. Лексичний атлас Правобережного Полісся. Київ – Житомир, 1994, 18 с., + 201 карта.

К.Ф. Руц. 3 лексікі жыхароў вёскі Беражное Столінскага раёна // Народныя скарбы. Дыялекталагічны зборнік. Да 80-годдзя А.А. Крывіцкага. Мінск, 2008. С. 90—92.

К.Ф. Руц. Дыялектны матэрыял з вёскі Белавуша Столінскага раёна Брэсцкай вобласці // Народныя скарбы. Дыялекталагічны зборнік. Да 80-годдзя А.А. Крывіцкага. Мінск, 2008. С. 295—298.

К.Ф. Руц. Дыялектны тэкст з вёскі Хотамель Столінскага раёна Брэсцкай вобласці, запісаны ў 2009 г. (рукапіс).

Я.Р. Самуйлік. Гаворкі Выганаўскага Палесся. Лінгвістычны атлас. Брэст, 2009, 200 с.

О.І. Скопненко. Берестейсько-пиньскі говірки: генеза і сучасны стан. Київ, 2001, 176 с.

Г.М.Филист. Историия "преступлений" Святополка Окаянного. Минск, 1900, 159 с.

Хрэстаматыя па беларускай дыялекталогіі. Пад рэд. Р.І. Аванесава і М.В. Бірылы. Мінск, 1962, 351 с.

Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1980; t. 2 Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1989; t. 3, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1993.

F. Czyżewski. Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy. Lublin, 1986, 230 s.

F. Czyżewski, Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia, Lublin, 1994, 467 s.

F. Czyżewski, S. Warchoł, Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny, Rozprawy Slawistyczne 9, Lublin, 1998, 497 s.

S. Glinka, Granica językowa i przykłady różnicowania fonetycznego gwar białoruskich Białostoczczyzny, Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN, III, z. 5, Warszawa, 1960. S. 36-45.

M. Kondratiuk, Wokalizm białorusko-ukraińskich gwar powiatu Hajnowskiego, "Slavia Orientalis" XIII, nr 3, 1964. S. 339--356.

M. Kondratiuk, Wymowa dawnego c' w gwarach ruskich Białostoczczyzny, "Slavia Orientalis" XXII, nr 2, 1973. S. 273--281.

W. Kuraszkiewicz, Ruthenica, Warszawa, 1985, 214 с. + заłączники 4.

L. Ossowski, Studia slawistyczne, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 98-100.

E. Smułkowa, Słownictwo z zakresu uprawy roli w gwarach wschodniej Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim / Monografie slawistyczne, 14, Wrocław—Warszawa--Kraków, 1968, 244 s.

Mikołaj Wróblewski. Słownik gwary bielsko-podlaskiej. Na podstawie języka wsi Chraboty i przedmieścia Studziwody. Wyd. II. Bielsk Podlaski, 2008, 253 s. **Міколай Врубле'евскі.** Словнік говоркі б'ел'ско-пудляшскуј. На основе јазыка в'оскі Храболы і предм'ест'а Студзіводы. Выд. II. Bielsk Podlaski, 2008, 253 с.